

تجزیه و تحلیل عوامل تأثیرگذار بر تورم در ایران

مجری

سمیرا نصیری

همکاران طرح

سید علی ناصری - رضا محمدی

تابستان ۱۳۹۰

به نام خداوند جان و خرد

پیش‌گفتار

تورم از مهم‌ترین معضلات اقتصادی ایران در طول بیش از سه دهه گذشته بوده است. متوسط تورم در طی دوره ۸۷-۱۳۵۲ برابر ۱۹/۲ درصد بوده است. تداوم این مشکل به مدت بیش از ۳۵ سال حاکی از مزمن بودن آن و بزرگ بودن مقدار آن نشان از اهمیت آن در اقتصاد ایران است. این امر همچنین حکایت از آن دارد که سیاست‌های اعمال شده در کنترل این مشکل موفقیت‌آمیز نبوده‌اند. پیش‌زمینه اجرای هر سیاست اقتصادی، شناسایی دقیق و کامل موضوع مورد بحث است. اگر چه در ادبیات اقتصادی تعریف مشخص و یکسانی برای تورم وجود دارد، اما اقتصاددانان توافق چندانی در خصوص منشأ تورم و علل بروز آن ندارند. مکاتب مختلف اقتصادی دیدگاه‌های متفاوتی در مورد این مشکل داشته و هر یک علل متفاوتی را به‌عنوان منشأ تورم ذکر می‌کنند. در ایران مطالعات بسیاری جهت شناسایی عوامل موثر بر تورم انجام شده است، اما اغلب پژوهش‌های انجام شده دارای این ضعف اساسی می‌باشند که در آن‌ها ارتباط تورم با یک متغیر خاص و یا با چند متغیر محدود مورد بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش به منظور برطرف نمودن ضعف‌های ذکر شده و پاسخ به این پرسش که کدامیک از متغیرهای اسمی و واقعی بر تورم موثرند از یک الگوی خود توضیح برداری (VAR) هفت متغیره شامل کسری بودجه دولت، شکاف بین تولید ناخالص بالقوه و بالفعل، شاخص قیمت واردات، نرخ ارز، حجم پول، درآمد نفت و نرخ تورم استفاده شده است.

این پژوهش در گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی پژوهشکده آمار با همکاری خانم سمیرا نصیری (مجری طرح و کارشناس مرکز آمار ایران) و آقایان سید علی ناصری (کارشناس مرکز آمار ایران) و رضا محمدی (کارشناس مرکز آمار ایران) به‌عنوان اعضای اصلی گروه پژوهش به انجام رسیده است که بدین وسیله از زحمات یکایک این همکاران تقدیر و تشکر می‌شود.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

فصل اول: مبانی نظری	۱
۱-۱) مقدمه.....	۱
۱-۲) بیان مسئله و ضرورت پژوهش.....	۲
۱-۳) سوالات پژوهش.....	۲
۱-۴) اهداف پژوهش.....	۳
۱-۵) تورم و علل آن از دیدگاه نظری.....	۳
۱-۵-۱) نظریه مقدار پول (معادله فیشر)	۳
۱-۵-۲) معادله کمبریج.....	۵
۱-۵-۳) نظریه جدید مقداری پول.....	۶
۱-۵-۴) ریشه‌های دیگر تورم از دیدگاه پولیون.....	۶
۱-۵-۵) الگوی شکاف تورمی کینز.....	۷
۱-۵-۶) الگوی فشار هزینه.....	۷
۱-۵-۷) تورم روانی.....	۸
۱-۵-۸) الگوی تورم از دیدگاه ساختارگرایان.....	۸
۱-۵-۹) تورم ناشی از فشار تقاضا.....	۱۰
۱-۵-۱۰) ریشه‌های تورم.....	۱۱
۱-۶) آثار تورم.....	۱۱
۱-۶-۱) اثرات تورم بر توزیع درآمد.....	۱۱

- ۱۱..... ۲-۶-۱) تورم مصرف را غیرمنطقی می‌سازد.....
- ۱۲..... ۳-۶-۱) تورم سبب پس‌انداز اجباری می‌شود.....
- ۱۲..... ۴-۶-۱) تورم موجب تغییرات اساسی در نوع پس‌انداز می‌شود.....
- ۱۲..... ۵-۶-۱) تورم موجب بروز نااطمینانی در وضع سرمایه‌گذاری می‌شود.....
- ۱۳..... ۶-۶-۱) تورم غالباً چگونگی تخصیص منابع اقتصادی را دگرگون می‌کند.....
- ۱۳..... ۷-۶-۱) تورم بر بودجه دولت نیز تاثیر شگرفی خواهد داشت.....
- ۱۳..... ۸-۶-۱) اثر تورم بر موازنه پرداخت‌ها.....
- ۱۴..... ۷-۱) مروری بر مطالعات انجام شده.....
- ۱۴..... ۱-۷-۱) پول و تورم در ایران.....
- ۱۵..... ۲-۷-۱) تحلیل تجربی و قاعده سیاست‌گذاری پولی در ایران.....
- ۱۶..... ۳-۷-۱) علل و ماهیت تورم در ایران.....
- ۱۸..... ۴-۷-۱) پویایی‌های تورم و آثار تورم بر عدم اطمینان اسمی با استفاده از الگوی GARCH.....
- ۱۸..... ۵-۷-۱) بررسی آثار افزایش حجم پول بر نظام اقتصادی کشور در دو دهه اخیر.....
- ۱۹..... ۶-۷-۱) ریشه‌های تورم در ایران.....
- ۲۰..... ۷-۷-۱) سیاست‌های تثبیت اقتصادی و برآورد مدل پویای تورم در ایران.....
- ۲۱..... ۸-۷-۱) بررسی روند تورم و سیاست‌های پولی، ارزی و اعتباری.....
- ۲۲..... ۹-۷-۱) برآورد تاثیر تغییرات بلندمدت حجم پول و نقدینگی بر سطح عمومی قیمت‌ها در ایران.....
- ۲۲..... ۱۰-۷-۱) آیا ماهیت تورم در اقتصاد ایران پولی است؟.....
- ۲۳..... ۱۱-۷-۱) مطالعه اولین لیو و اولو موئی وا آددجی.....

۱۲-۷-۱)	آزمون مدل کلاسیک تورم در ایران: روش همگرایی.....	۲۵
۱۳-۷-۱)	مطالعه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۱).....	۲۵
۱۴-۷-۱)	بررسی تورم به روش معادلات همزمان با تاکید بر انتظارات تورمی.....	۲۶
۱۵-۷-۱)	تبیین پولی تورم: تجربه ایران.....	۲۷
۱۶-۷-۱)	مطالعه اسکویی (۱۳۷۳).....	۲۸
۱۷-۷-۱)	مطالعه مرادی (۱۳۸۱).....	۲۹
۱۸-۷-۱)	بررسی علل تورم در ایران به روش همجمعی.....	۳۰
۱۹-۷-۱)	مطالعه کریمی و توکلی (۱۳۷۸).....	۳۱
۲۰-۷-۱)	مطالعه وزارت امور اقتصادی و دارایی (۱۳۸۱).....	۳۱
۲۱-۷-۱)	مطالعه نصر اصفهانی و کاظم یآوری (۱۳۸۲).....	۳۲
۲۲-۷-۱)	مطالعه احمد تشکینی (۱۳۸۲).....	۳۳
۸-۱)	جمع بندی.....	۳۵
	فصل دوم: روش شناسی.....	۳۷
۱-۲)	مقدمه.....	۳۷
۲-۲)	بررسی ترکیب و ساختار انواع شاخص های قیمت در ایران.....	۳۷
۱-۲-۲)	شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی (CPI).....	۳۹
۲-۲-۲)	شاخص بهای عمده فروشی کالاها و خدمات (WPI).....	۴۰
۳-۲-۲)	شاخص بهای تولیدکننده (PPI).....	۴۰
۴-۲-۲)	شاخص بهای ضمنی تعدیل کننده.....	۴۱

- ۲-۳) بررسی روند تورم، نقدینگی، تولید ناخالص داخلی، شاخص‌های قیمت، کسری بودجه، نرخ ارز، درآمد نفت و تولید بالقوه در دوره زمانی ۱۳۸۹-۱۳۵۲..... ۴۲
- ۲-۳-۱) تورم..... ۴۲
- ۲-۳-۲) شاخص‌های اندازه‌گیری تورم..... ۴۳
- ۲-۳-۳) شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی و رشد آن..... ۴۴
- ۲-۳-۴) نقدینگی و رشد آن..... ۴۵
- ۲-۳-۵) تولید ناخالص داخلی و رشد آن..... ۴۶
- ۲-۳-۶) شاخص ضمنی تولید ناخالص داخلی..... ۴۷
- ۲-۳-۷) شاخص قیمت کالاهای وارداتی..... ۴۸
- ۲-۳-۸) کسری بودجه..... ۴۹
- ۲-۳-۹) نرخ ارز بازار موازی..... ۵۰
- ۲-۳-۹-۱) مبانی نظری انتقال تغییرات نرخ ارز به قیمت‌ها..... ۵۱
- ۲-۳-۱۰-۲) ساز و کار انتقال..... ۵۱
- ۲-۳-۹-۳) انتقال نرخ ارز بر قیمت‌های داخلی..... ۵۵
- ۲-۳-۱۰) درآمد نفت..... ۵۷
- ۲-۳-۱۱) تولید بالقوه..... ۵۸
- ۲-۳-۱۱-۱) تولید بالقوه و روش‌های محاسبه‌ی آن..... ۵۸
- ۲-۳-۱۱-۲) فیلتر هوردیک پروسکات (HP) و محاسبه‌ی تولید بالقوه..... ۵۹
- ۲-۴) بررسی میزان همبستگی تورم و رشد نقدینگی در اقتصاد ایران..... ۶۰
- ۲-۵) داده‌ها..... ۶۱

۶۲.....	مدل VAR (۲-۶)
۶۴.....	تجزیه واریانس (۲-۷)
۶۵.....	فصل سوم: یافته‌های پژوهش
۶۵.....	مقدمه (۳-۱)
۶۵.....	تعدیل فصلی (۳-۲)
۶۵.....	آزمون ایستایی دیکی- فولر (۳-۳)
۶۷.....	تخمین مدل پایه (۳-۴)
۶۹.....	توابع عکس‌العمل آنی (۳-۵)
۷۶.....	تجزیه واریانس (۳-۶)
۷۹.....	فصل چهارم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۷۹.....	نتیجه‌گیری و پیشنهادات (۴-۱)
۸۶.....	ضمیمه
۸۷.....	فهرست منابع

فصل اول

مبانی نظری

۱-۱) مقدمه

تورم وضعیتی است که سطح عمومی قیمت‌ها، به طور مداوم و به مرور زمان افزایش می‌یابد.^۱ یک نکته حایز اهمیت در تعریف تورم عنصر زمان و تداوم افزایش سطح عمومی قیمت‌هاست. بدین معنا که قیمت‌ها باید به صورت مداوم در طی زمان افزایش داشته باشد. اگر قیمت‌ها در یک دوره خاص افزایش یابند و سپس این روند صعودی قطع شود به این فرآیند تورم اطلاق نمی‌شود، چرا که افزایش صعودی در قیمت‌ها باید تداوم داشته باشد.^۲ یکی از مهمترین طبقه‌بندی‌های معمول در خصوص تورم، تقسیم‌بندی آن بر مبنای شدت و سرعت افزایش قیمت‌هاست. در این تقسیم‌بندی سه سطح برای تورم تعریف می‌شود که به ترتیب عبارتند از:

تورم خفیف^۳: این نوع از تورم (که از آن به‌عنوان تورم خزنده هم یاد می‌شود) به افزایش ملایم و کند قیمت‌ها در طول زمان اطلاق می‌شود، این نوع از تورم معمولاً با نرخ رشد یک رقمی سطح عمومی قیمت‌ها در سال همراه است.

تورم شدید^۴: در این نوع تورم (که از آن به‌عنوان تورم تازنده هم یاد می‌شود) آهنگ رشد قیمت‌ها شدید می‌باشد، هرچند که ضابطه خاصی برای تعیین دامنه این نوع تورم وجود ندارد، ولی معمولاً تورم بیش از ۱۰ درصد در سال را می‌توان به عنوان تورم شدید تلقی کرد.

تورم بسیار شدید: در این نوع تورم، رشد قیمت‌ها بسیار شدید و لجام گسیخته است. ویژگی این نوع تورم بروز بی‌اعتمادی کامل نسبت به پول رایج کشور است. به عنوان یک معیار کمی، رشد قیمت‌ها با نرخی بالاتر از ۵۰ درصد در ماه را به‌عنوان تورم بسیار شدید یا ابر تورم^۵ نام‌گذاری می‌کنند.

۱- در یک تعریف دیگر از تورم با نام تورم پولی، برخی تورم پولی را افزایش شدید، نامناسب و غالباً غیر قابل بازگشت قیمت‌ها که جنبه عمومی و حالت خود افزا و روزافزون دارد تعریف می‌کنند. این افزایش ممکن است از افزایش حجم پول و اعتبار، یا عوامل دیگری همچون افزایش نامتناسب هزینه‌های تولید، بالا رفتن قیمت‌ها در خارج از کشور و یا عواملی همچون بروز سیل و خشکسالی باشد. کتابی، احمد. "تورم: ماهیت، علل، آثار و راه‌های مقابله با آن"، انتشارات اقبال، ۱۳۶۷.

۲- تفضلی، فریدون: "اقتصاد کلان نظریه‌ها و سیاست‌های اقتصادی". نشر نی، چاپ دهم ۱۳۷۶، ص ۴۳۱.

۳ - Creeping Inflation

۴ - Galloping Inflation

۵ - Hyper Inflation

۲-۱- بیان مسئله و ضرورت پژوهش

در سال‌های گذشته تورم نه تنها پدیده نامطلوب اقتصادی بلکه به‌عنوان یکی از معضلات اقتصادی ایران در بین اقتصاددانان مطرح بوده و آثار مخربی را بر اقتصاد ایران برجای گذاشته است. متوسط نرخ تورم در دهه ۱۳۵۰ برابر ۱۳ درصد، در دهه ۱۳۶۰ برابر ۱۷ درصد، در دهه ۱۳۷۰ برابر ۲۳ درصد و در دهه اخیر برابر با ۱۵ درصد بوده است. نرخ‌های تورم گزارش شده حاکی از بالا بودن نرخ تورم در ایران است، حال آنکه موضوع تورم و کنترل آن از موضوعات مطرح در اقتصاد جهان در دهه ۱۹۷۰ میلادی در دنیا بوده و در حال حاضر بسیاری از کشورهای دنیا با نرخ تورم یک رقمی مواجه می‌باشند. از طرفی اقتصاددانان از نظر هدف‌های سیاست کلان اقتصادی بر مواردی همچون اشتغال کامل، ثبات قیمت‌ها (کنترل تورم)، توزیع عادلانه درآمد و رشد مداوم و مناسب اقتصادی تاکید دارند. بدیهی است کنترل قیمت‌ها بدون شناخت عوامل مهم تأثیرگذار بر قیمت‌ها امکان‌پذیر نیست. به عبارتی پیش‌شرط کنترل قیمت‌ها شناسایی عوامل تأثیرگذار بر تورم است. اگرچه یک درک عمومی در خصوص مفهوم تورم وجود دارد، لیکن در خصوص عوامل تعیین‌کننده آن در بین اقتصاددانان اتفاق نظر وجود ندارد و هر یک از مکاتب اقتصادی علل متفاوتی را به‌عنوان منشا تورم ذکر می‌کنند. بدین منظور نظرات مکاتب مختلف اقتصادی در خصوص منشا تورم بررسی شده و متغیرهای موثر بر تورم از منظر مکاتب اقتصادی متفاوت استخراج می‌شوند. تولید ناخالص داخلی، شاخص قیمت کالاهای وارداتی، شاخص بهای تولیدکننده، حجم نقدینگی و ... از جمله عواملی هستند که مکاتب اقتصادی آن‌ها را بر تورم مؤثر می‌دانند. با توجه به این‌که مطالعات مقایسه‌ای انجام شده در دنیا، قدرت مدل‌های خودتوضیح برداری (VAR) را در بررسی تورم نشان داده‌اند، برای بررسی علل تورم در ایران از این مدل رگرسیونی بهره برده شد. شایان ذکر است که مدل شامل همه متغیرهایی است که از منظر مکاتب مختلف بر تورم تأثیر دارند. ویژگی مطالعه حاضر آن است که از رگرسیون‌های خطی تک معادله‌ای استفاده نکرده و در عوض همه متغیرهای مدل همراه با هم و در قالب یک دستگاه معادلات خود رگرسیونی مورد بررسی قرار می‌گیرد. ویژگی دیگر پژوهش پیش‌رو، تعداد متغیرهای مورد استفاده در مدل است. در این مدل از تمامی متغیرهایی که از نظر تئوریک بر تورم مؤثرند به‌طور یک‌جا استفاده می‌شود، در حالی‌که سایر مطالعات انجام شده فقط از بخشی از این متغیرها استفاده نموده‌اند.

۳-۱) سوالات تحقیق

سوالاتی که در این پژوهش بدنبال پاسخگویی به آنان می‌باشیم به قرار زیر است؟

۱- متغیرهای اساسی تأثیرگذار بر تورم در ایران کدامند؟

- ۲- آیا متغیرهای اساسی تاثیرگذار بر تورم در کوتاه‌مدت و بلند مدت یکسانند؟
- ۳- آیا ماهیت تورم در ایران پولی است؟
- ۴- آیا نقدینگی تنها عامل ایجاد کننده تورم در ایران می‌باشد؟
- ۵- کدام یک از نظریات اقتصادی، قدرت توضیح‌دهندگی بالاتری در خصوص تورم در ایران را دارا می‌باشند؟

۴-۱- اهداف پژوهش

این تحقیق در صدد آن است تا با استفاده از مدل VAR عوامل موثر بر تورم را شناسایی کرده و میزان تأثیر هر یک از این عوامل را بر تورم محاسبه نماید. از آنجا که هر یک از مکاتب اقتصادی عوامل متفاوتی را به عنوان منشاء تورم ذکر کرده و بر آن تأکید دارند، در این تحقیق از همه این عوامل در مدل استفاده شده است تا از این طریق بتوان فهمید که نظر کدامیک از مکاتب اقتصادی در مورد علل بروز تورم در اقتصاد ایران مصداق دارد. هدف دیگر این پژوهش تعیین ماهیت تورم در ایران می‌باشد. از اهداف دیگر این تحقیق می‌توان به تعیین عوامل ایجاد کننده تورم در کوتاه‌مدت و بلندمدت اشاره کرد تا از این راه دولت را در شناسایی این عوامل، سیاست‌گذاری‌های بهینه و اتخاذ تدابیر مفیدتر یاری دهیم.

۵-۱) تورم و علل آن از دیدگاه نظری

تا دهه ۱۹۴۰ میلادی اقتصاددانان اغلب با استناد به نظریه مقداری پول معتقد بودند که اقتصاد زمانی دچار تورم می‌شود که در شرایط اشتغال کامل باشد و تولید قادر به پاسخگویی مازاد تقاضای ایجاد شده (از طریق رشد حجم پول) نباشد. اما با ظهور پدیده تورم توام با بیکاری در دهه ۱۹۷۰ میلادی نظریات پیش دیگر قادر به توضیح وضعیت به وجود آمده نبودند، به این ترتیب نظریه‌های جدید برای تشریح این وضعیت پدیدار شدند که اکثر آن‌ها علت تورم را افزایش هزینه‌های تولید عنوان می‌کردند. البته در تشریح دلایل تورم به ویژه برای کشورهای در حال توسعه تفکراتی شکل گرفت که مشکلات ساختاری و تنگناهای طرف عرضه را از دلایل بروز تورم معرفی می‌کردند. در ادامه به تشریح این دیدگاه‌ها پرداخته شده است.

۱-۵-۱) نظریه مقداری پول (معادله فیشر)

قبل از انتشار کتاب "نظریه عمومی اشتغال، بهره و پول" نوشته جان مینارد کینز در میان اقتصاددانان یک اتفاق نظر عمومی در خصوص علل ایجاد کننده تورم وجود داشت. این اقتصاددانان بر اساس نظریه معروف اقتصادی به نام نظریه مقداری پول منشا ایجاد تورم را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دادند. در خصوص این نظریه دو تفسیر وجود دارد که به صورت اجمالی در خصوص هر یک بحث می‌کنیم.

ایروینگ فیشر^۱ تجزیه و تحلیل خویش را از طریق معادله مبادله زیر آغاز می‌نماید:

$$M.V=P.Y \quad (1)$$

M: حجم کل ذخایر پول می‌باشد.

V: سرعت گردش پول، یا تعداد دفعاتی است که هر واحد پولی در یک دوره محاسباتی داده شده مورد استفاده قرار می‌گیرد.

P: نشانگر سطح عمومی قیمت‌ها می‌باشد.

Y: سطح محصول تولید شده در اقتصاد را نشان می‌دهد. این سطح محصول از سویی به معنای درآمد دریافتی همه عاملان اقتصادی نیز می‌باشد.

فیشر در این معادله دو محدودیت را وارد می‌نماید، اول آنکه سطح محصول تولیدی در هر اقتصادی مستقل از حجم ذخایر پول در آن اقتصاد می‌باشد. بدین مفهوم که اگر حجم پول در اقتصاد افزایش (کاهش) یابد این افزایش مطمئناً در بلندمدت بر متغیرهای حقیقی اقتصاد از جمله سطح محصول اثری ندارد. هر چند پیروان این نظریه معتقدند در کوتاه‌مدت این افزایش در حجم پول باعث رونق گرفتن فعالیت‌های اقتصادی می‌شود، ولیکن این مساله را موقتی و زودگذر دانسته و معتقدند تغییر در حجم پول بر سطح محصول در بلندمدت اثری ندارد. این اقتصاددانان معتقدند که سطح محصول و بطور کلی متغیرهای حقیقی توسط عوامل "واقعی" همچون حجم و مهارت کارکنان، ترکیب سنی آنان و کارایی تولیدی تجهیزات سرمایه‌ای و عواملی از این دست تعیین می‌شود نه عوامل "پولی".

دوم آن که سرعت گردش پول ثابت می‌باشد و نسبت به تغییرات در حجم پول از خود واکنش نشان نمی‌دهد. فیشر اعتقاد داشت سرعت گردش پول توسط عوامل ساختاری و یا نهادی که به کندی تغییر می‌یابند، معین می‌شود.^۲

حال اگر سمت چپ معادله فیشر، که حاصل ضرب حجم پول و سرعت گردش پول است را مورد توجه قرار گیرد واضح است که این عبارت معادل ارزش پولی است که برای کالاها و خدمات پرداخت می‌شود. سمت راست نیز حاصل ضرب سطح عمومی قیمت‌ها و سطح محصول، معادل ارزش کالاها و خدمات فروخته شده می‌باشد. به عبارت دیگر سمت چپ معادله متناظر با تقاضای کالا است و سمت راست معادله متناظر با عرضه کالا است. اگر در این معادله سرعت گردش پول و سطح محصول ثابت در نظر گرفته شود با تغییر در حجم پول، قیمت‌ها نیز به همان میزان تغییر می‌یابد. این تعریف "رابطه خام مقداری پول" می‌باشد. بنابراین بر اساس این نظریه هرگاه حجم پول در اقتصاد X درصد بالا رود قیمت‌ها نیز به همان

^۱ - Irving Fisher

^۲ - گرچی، ابراهیم. "اقتصاد کلان: تئوری‌ها و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی"، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول، فروردین ماه ۱۳۷۹، ص ۱۳۹.

نسبت (X درصد) افزایش خواهد داشت. تحلیل افزایش متناسب قیمت‌ها بدین صورت است که افزایش حجم پول سبب می‌شود که در اقتصاد نسبت به مقداری که برای مبادله در اشتغال کامل لازم است اضافه پول بوجود آید، ذخایر پولی تدریجاً خرج می‌شوند و از آنجا که سطح محصول و سرعت گردش پول در اقتصاد ثابت می‌باشند، سطح عمومی قیمت‌ها به همان میزان افزایش می‌یابد تا اینکه ذخایر اضافی از بین برود.

بدین ترتیب رابطه ساده و عینی مقداری پول را با یکسری فروض ساده می‌توان به یک نظریه تبدیل نمود. استدلال بالا این نظریه را در شکل خام خود به عنوان "نظریه قیمت" در شرایط اشتغال کامل بیان می‌دارد. لیکن هرگاه اقتصاد در حالت اشتغال کامل نباشد، این نظریه به عنوان "نظریه تقاضای کل تولید" تلقی می‌شود. بدان معنی که تغییرات حجم پول در اقتصاد، تقاضای کل را افزایش داده و در نتیجه حجم تولید را تغییر می‌دهد. در این صورت این نظریه از حالت خام خویش بیرون آمده و لازم است تا اثرات تغییر حجم پول بر سطح تولید و قیمت‌ها مورد بررسی قرار گیرد^۱.

۲-۵-۱) معادله کمبریج

شق دیگری از فرمول‌بندی نظریه مقداری پول که در بسیاری از موارد اقتناع‌کننده‌تر می‌باشد، شکلی است که توسط اقتصاددانان دانشگاه کمبریج مطرح شده است. این معادله را از نظر ریاضی می‌توان به صورت معادله ۲ نوشت.

$$M = k \cdot P \cdot y \quad (2)$$

در این معادله متغیرها همان مفاهیم قبل را دارند. تنها جزء جدید در این معادله به K کمبریج^۲ مشهور می‌باشد. از طریق مقایسه این معادله و معادله فیشر می‌توان به آسانی به رابطه زیر پی برد:

$$K = \frac{1}{V}$$

اقتصاددانان مکتب کمبریج نیز همان فرضیات مکتب قبل را پذیرفتند، به این معنی که اولاً قبول داشتند سطح تولید توسط عوامل واقعی تعیین شده و ثانیاً مقدار سرعت گردش پول نیز ثابت است و تحت تاثیر عوامل ساختاری است. بنابراین فروض، نتیجه حاصله توسط فیشر در این مکتب نیز به راحتی قابل استخراج می‌باشد. به این شکل هر تغییری در حجم پول به تغییر متناسب در سطح عمومی قیمت‌ها منجر می‌شود. استدلال این اقتصاددانان به این شکل می‌باشد که اگر مثلاً افزایشی در حجم پول رخ دهد با فرض اینکه سرعت گردش پول، سطح تولید و قیمت‌ها ثابت‌اند، مردم احساس می‌نمایند بیشتر از میزانی که پول احتیاج دارند پول نزد خویش نگهداری کرده‌اند. واکنش مردم به این شکل می‌باشد که پول اضافی

^۱ - تروی ٹیک، ج.ا. "تورم، راهنمایی بر بحران در تئوری‌های اقتصادی معاصر"، ترجمه حسین عظیمی و حمید غفارزاده، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۶۲، ص ۲۹.

^۲ - Cambridge K

را برای خرید کالاها، خدمات و سایر دارایی‌ها به جریان انداخته و با توجه به ثابت بودن سطح تولید هر خرید بیشتر منجر به افزایش قیمت‌ها شده و هیچ تاثیری بر سطح تولید ندارد.

نتیجه‌ای که می‌توان از این بحث بدست آورد آن است که بدون توجه بدین نکته که کدامیک از این معادلات انتخاب شود به دلیل محدودیت‌های اعمال شده بر این معادلات، می‌توان یک رابطه ساده را به معادله‌ای مبدل نمود که قدرت پیش‌بینی دارد. این پیش‌بینی بدین شکل می‌باشد که هر افزایشی در حجم پول به تغییر متناسب در سطح عمومی قیمت‌ها منجر می‌شود. پس اقتصاددانان معتقد به نظریه مقداری پول یگانه عامل ایجادکننده تورم در اقتصاد را تغییرات در حجم پول عنوان می‌نمایند. بنابراین اگر تنها علت ایجاد تورم در اقتصاد افزایش حجم پول می‌باشد تنها راه حل برای کاهش تورم همانا، کاهش حجم پول خواهد بود^۱.

۳-۵-۱) نظریه جدید مقداری پول (پولیون)

پولیون اعتقاد دارند " تورم یک پدیده پولی است ". این جمله معروف فریدمن که " تورم همیشه و همه جا یک پدیده پولی است "، را می‌توان به عنوان شعار واحد اقتصاددانان پولی مطرح نمود. این ادعا که تورم یک پدیده پولی است بدان مفهوم است که میزان بالا و مستمر رشد پول سبب ایجاد تورم بالا می‌شود. افزون بر این، این ادعا بدان معناست که میزان بالای تورم نمی‌تواند مدتی طولانی بدون میزان رشد پول ادامه یابد. در ضمن این دیدگاه، مفهوم ضمنی نظریه مقداری پول است.

۴-۵-۱) ریشه‌های دیگر تورم از دیدگاه پولیون

پولیون معتقدند رشد حجم پول هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت منجر به رشد قیمت‌ها و ایجاد تورم خواهد شد، ولی رشد پول تنها منبع تورم در کوتاه‌مدت نیست. این اقتصاددانان معتقدند که برخی منابع دیگر نیز وجود دارد که در کوتاه‌مدت باعث ایجاد تورم خواهد شد، ولی هیچ یک باعث ایجاد تورم در بلندمدت نخواهد شد مگر آنکه با رشد پول همراه شوند. این عوامل عبارتند از:

۱- سیاست مالی انبساطی.

۲- شوک‌های طرف عرضه.

۳- آشفتگی در دستمزد.

---

^۱ - دورنبوش، رودیگر و استانلی فیشر، " اقتصاد کلان " . ترجمه محمد حسین تیزهوش تابان، انتشارات سروش ۱۳۷۱.

۵-۵-۱) الگوی شکاف تورمی کینز

کینز استدلال خویش برای ایجاد تورم را این طور ارایه می‌کند که اگر تقاضا برای کالاهای مصرفی بیش از عرضه آن‌ها باشد، این اضافه تقاضا شکاف تورمی ایجاد کرده و قیمت‌ها آنقدر افزایش می‌یابند تا این شکاف پر شود. نکته قابل توجهی که اقتصاددانان کلاسیکی (طرفداران نظریه مقداری پول) را از کینزین‌ها جدا می‌نماید، آن است که اقتصاددانان مکتب کلاسیک معتقدند، تغییرات بخش پولی روی متغیرهای حقیقی اقتصاد هیچ تاثیری ندارد. بر اساس این فرض تولید به دلیل انعطاف‌پذیری کامل قیمت در سطح اشتغال کامل قرار دارد، بنابراین تولید بر اساس عوامل حقیقی در اقتصاد تعیین می‌شود، اما در الگوی کینز پول نیز می‌تواند تولید را متاثر سازد.

از طرفی وجه شباهت الگوی کینز و کلاسیک‌ها در این نکته است که هر دو منشأ اصلی تورم را عوامل موثر بر طرف تقاضای اقتصاد می‌دانند (فزونی تقاضا نسبت به عرضه)، با این تفاوت که کلاسیک‌ها بر اساس نظریه مقداری پول معتقدند اضافه تقاضا در بازار کالا، از اضافه عرضه پول در بازار پول ناشی می‌شود، حال آنکه در نظریه کینز اضافه تقاضا در بازار کالا از بخش‌های حقیقی اقتصاد نشأت می‌گیرد.

۶-۵-۱) الگوی فشار هزینه

برخلاف دو نظریه قبلی (مکتب کلاسیک‌ها و کینزی‌ها) که فزونی تقاضای کل نسبت به عرضه را علت اصلی تورم عنوان می‌نمایند، این نظریه افزایش هزینه‌های تولید و انتقال منحنی عرضه کل را علت اصلی ترقی قیمت‌ها می‌داند. این نظریه آن هنگام ارایه شد که پدیده "تورم توام با بیکاری" در دهه ۷۰ به وقوع پیوست. با وقوع چنین اتفاقاتی دیگر نظریات قبلی قادر به توضیح این پدیده‌ها نبودند، بر اساس این نظریات تورم به معنای فزونی تقاضای کل نسبت به عرضه است حال آن‌که بیکاری دال بر وجود اضافه عرضه می‌باشد. بر اساس نظریات سنتی، وقوع همزمان بیکاری و تورم امکان‌پذیر نیست و اگر تقاضا افزایش یابد تورم قابل ملاحظه بوجود می‌آید حال آنکه تنزل قیمت‌ها منوط به نارسایی و کمبود تقاضای کل می‌باشد و تجربه نشان می‌دهد که تنزل قیمت‌ها در شرایط بیکاری گسترده روی می‌دهد. ولیکن تئوری‌های مرسوم توجیهی برای افزایش سطح عمومی قیمت‌ها در شرایط بیکاری ندارند.

برای توضیح همزمان این دو پدیده، انتقال منحنی عرضه کل بدلیل افزایش هزینه‌های تولید (اعم از دستمزدها و مواد اولیه) مطرح شد. بر اساس این نگرش افزایش دستمزدها به نسبتی بیش از بهره‌وری نیروی کار، تورم ایجاد می‌کند. در بخش‌هایی که این وضعیت وجود دارد هزینه تولید بالا می‌رود لذا برای حفظ حاشیه سود، قیمت‌ها افزایش پیدا می‌کند. افزایش سطح عمومی قیمت‌ها کاهش دستمزدهای حقیقی را موجب شده و در نتیجه فشار در جهت افزایش دستمزدهای

اسمی بیشتر می‌شود و همین دور باطل بعد از مدتی از سرگرفته می‌شود. این روند " مارپیچ قیمت - دستمزد " ^۱ نامیده می‌شود.

در این نظریه برخلاف نظریات کلاسیک‌ها با توجه به این مطلب که اقتصاد در شرایط اشتغال کامل نیست و نیروی بیکار داریم، به دلیل تسلط انحصارات و اتحادیه‌های کارگری دور باطلی بین قیمت و دستمزدها حاصل شده و هم تورم و هم بیکاری افزایش می‌یابند. از مصادیق تکانه‌های عرضه (انتقال منحنی عرضه) می‌توان به افزایش قیمت مواد اولیه اشاره کرد. این نوع تکانه‌های عرضه که از کاهش عرضه مواد اولیه و یا سایر نهاده‌های تولیدی ناشی می‌شود، باعث جابجایی عرضه کل به سمت بالا و چپ می‌شود. ولی همزمان با بالا رفتن هزینه‌های نهاده‌های تولید و افزایش قیمت تمام شده کالاها و سطح عمومی قیمت‌ها، رشد سریع‌تر قیمت مواد اولیه نسبت به دستمزدها، درآمدهای واقعی را کاهش می‌دهد. این نوع از تکانه‌های عرضه در صورتی که دایمی نگردد، اثرات کوتاه‌مدتی بر سطح قیمت‌ها برجای خواهد گذاشت.

۷-۵-۱) تورم روانی

به عقیده طرفداران این نظریه، تورم نتیجه انتظار مردم از افزایش قیمت‌ها در آینده است، که به آن تورم انتظاری گفته می‌شود. پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند که مصرف‌کنندگان در مورد پیش‌بینی قیمت‌ها روندهای گذشته را مد نظر قرار می‌دهند. شایان ذکر است که عکس‌العمل‌های روانی علت تورم نیست، بلکه عامل تشدید تورم است.

۸-۵-۱) الگوی تورم از دیدگاه ساختارگرایان ^۲

نظریات قبلی که آن‌ها را به دو دسته کلی، تورم ناشی از فشار تقاضا و فشار هزینه می‌توان تقسیم‌بندی نمود، بیشتر برای توصیف تورم در کشورهای صنعتی قابل استفاده است و با شرایط خاص کشورهای در حال توسعه که دارای اقتصادی کشاورزی و نیمه صنعتی‌اند، سازگار نیست. بنابراین ناتوانی نگرش‌های پولی-مالی سنتی در مهار تورم باعث توجه فزاینده به عوامل ساختاری تورم در کشورهای در حال توسعه گردیده است. نظریه‌های ساختاری تورم معتقد است که ریشه‌های بنیانی تورم در ساختار اقتصادی جامعه نهفته است.

ساختارهای اقتصادی-اجتماعی در جریان رشد، تنگناهای اقتصادی می‌آفرینند، که به‌طور کلی به تنگناهای بخش کشاورزی و دولتی تقسیم می‌شوند. این تنگناها باعث می‌شوند تولید در سطحی پایین‌تر از اشتغال کامل محدود گردد. این

---

^۱ - Spiral of Wages and Prices

^۲ - طیب نیا، علی. " تئوری‌های تورم با نگاهی به فرآیند تورم در ایران"، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، چاپ اول، پائیز ۱۳۷۴.

تنگناها در وهله اول در بخش کشاورزی بروز می‌کند و باعث می‌شود عرضه محصولات کشاورزی نتواند همگام با فرآیند رشد و توسعه زندگی شهری و تقاضای روزافزون که برای غذا و مواد سرریز شده، افزایش یابد و بنابراین باعث افزایش سطح عمومی قیمت‌ها می‌شود.

یکی دیگر از تنگنایی که در جریان رشد اقتصادی پدیدار می‌شود، تنگنای بخش تجارت خارجی می‌باشد. این امر از بی‌کشش بودن تقاضای صادراتی برای مواد اولیه و کالاهای سنتی صادراتی آن‌ها و همچنین بی‌کشش بودن تقاضای وارداتی برای کالاهای صنعتی سرچشمه می‌گیرد که باعث شده رابطه تجاری بدتر و ترازپرداخت‌ها دچار کسری گردد. کمبود ارز حاصله که خود یکی از تنگنای موجود در بخش تجارت خارجی است دو راه پیش روی سیاست‌گذاران می‌گذارد. اول آنکه به محدودیت واردات و اعمال سیاست‌های مربوط روی آورند، دومین راه آن است که ارزش پول رسمی خویش را کاهش دهند. تجربه نشان داده است که کشورهای جهان سوم راه اول را در پیش گرفته و استراتژی جانشینی واردات را اتخاذ می‌کنند و با بالا بردن تولید کالاهای مورد نیازشان در داخل، سعی در کاهش کسری ترازپرداخت‌ها می‌کنند. ولی در عمل چسبندگی در ساختار واردات با اتخاذ چنین تصمیمی عمیق‌تر و به اصطلاح وابستگی به واردات افزون و آسیب‌پذیری اقتصاد به تورم وارداتی بیشتر می‌شود.

اعمال سیاست‌های جانشینی واردات دیوار محکم تعرفه و غیر تعرفه را می‌طلبد تا فضای رقابتی به داخل نفوذ ننماید. این امر موجب شکل‌گیری انحصارات و بازارهایی ضعیف می‌شود که خود اشکال ساختاری در بخش واقعی اقتصاد ایجاد می‌نماید. حال اگر دولت در مواجهه با کسری ترازپرداخت‌ها ارزش رسمی پول خویش را کاهش دهد، مجدداً قیمت نسبی کالاها افزایش می‌یابد. موفقیت و یا عدم موفقیت این سیاست به کشش تقاضا برای واردات و صادرات بسته است. به‌علاوه تنزل ارزش رسمی پول کشور نهاده‌های تولید و به تبع آن هزینه‌ها در داخل را افزایش خواهد داد که معمولاً از طریق قیمت‌های بالاتر به مصرف‌کنندگان منتقل می‌شود.

تنگنای دیگر در این نوع ادبیات، تنگنای بخش عمومی است. فرآیند رشد و توسعه طلب می‌کند که هزینه‌های جاری و عمرانی دولت‌ها افزایش یابد. این امر در کنار سرمایه بخش خصوصی موجب می‌گردد که دولت‌ها بیش از پیش در روند توسعه و شهرنشینی برای فراهم کردن خدمات عمومی (مثل آموزش و پرورش و بهداشت) و ایجاد زیرساخت‌ها هزینه کنند. این امر در کنار کشش‌ناپذیری سیستم مالیاتی و یا متزلزل بودن درآمدهای صادراتی ناشی از صدور یک یا چند کالای عمده باعث کسری بودجه دائمی شده که باز هم به دلیل بازارهای توسعه نیافته مالی، عمدتاً از طریق استقراض از سیستم بانکی تأمین می‌گردد که عمدتاً پیامدهای تورمی به بار می‌آورد. نکته حایز اهمیت این است که در این شرایط، افزایش حجم پول خود یک معلول است.